

միթէ Աստուծոյ որդիութեան տունող արքայական այն ճամբան չէ՞ (Մտթ. Ե. 9, հմմտ. 45, Ղաւկ. 2. 35, Ի. 36): Միայն թէ անոնք Աստուծոյ որդիները կ'ըլլան՝ երբ փոխուին ներքնապէս (Մտթ. Ե. 44, 45), ինչ որ Փրկչին պարագան չէ անշուշտ, որուն կացութիւնը անմասն է այս նկատմամբ: Բայց, յատկանշական պարագայ, Յիսուս միթէ ինքզինքը չմիացնէր իր եղբայրներուն, երբ անոնք հետ կ'ըսէ «Շալոմեր», խօսք՝ որ անգամ մը միայն կը տեսնուի տէրունական աղօթքին գլուխը, այսինքն աղօթքի մը մէջ որ շինուած է աշակերտներուն համար և ո՛չ թէ Քրիստոսի, ինչպէս կարելի է հետեւցնել օտերկու նշաններէն: Առաջինը այն է թէ երբ Յիսուս անոնք կ'ըսէ. «այսպէս կացէք զօրք յաղօթա», կը թուի հասկնանք թէ խնդրոյ առարկայ եղած բանը իրենց գործածութեան համար է միայն: Երկրորդը, այն է թէ զանոնք կը հրաւիրէ Աստուծոյ թողութիւն խնդրել իրենց մեղքերուն համար, ինչ որ պիտի չկարենար ընել ինքը, որ արդարեւ է, և իրաւունք կուտայ ինքզինքին՝ թողութիւն տալու ուրիշներուն մեղքերուն (Մտթ. Թ. 2, ևն.):

(Շարունակելի)

Ժ. Գ.

ԽՈՐՀԱՆՈՒՄԻ ԵՒ ԽՈՍԻՐ

Ըսել թէ մարդը նպատակի դիմող կենդանի է, քանի որ թէ մարդը կը պաշտէ կամ պիտի պաշտէ: Կրօնը այն դրոշմն է՝ որուն միջոցաւ մարդ կը պաշտէ: Արդ, ի՞նչ է մարդուն համար պաշտամունքի տարիքը. — անշուշտ ոչ վերացական գաղափարները, ոչ իրերը, և ոչ իսկ մարդիկն են որ կը կազմեն այդ տարիքը, այլ գոմարտէքիւնը այն բոլոր ցորթեանական արժեքներուն, զորս մարդ կրնայ տեսնել կամ խորհիլ, իրենց կատարելութեան վիճակին մէջ: Բայց կրօնը կը ցուցնէ մեզի թէ բոլոր այդ արժեքները կան միայն Անոր մէջ՝ որ Աստուծոյ կը կոչուի:

«ՆՈՎԻՆ ՄԱՐՄԵՆՈՎ»

ՅԱՒԻՏԵԱՆՆԵՐՈՒ ՎԱԽՃԱՆԸ

— ՔՐԻՍՏՈՍ ՅԱՐԵԱԻ

Գայթակղութեան քար մ'եղած է Քրիստոնէական կրօնի ուսուցման կարեւոր տարրերէն մէկն եղող մարմինի յարտերան վարդապետութիւնը շատերու համար, ըլլան անոնք Քրիստոսի հօտէն ներս կամ դուրս գիրք բռնողներ: Ամէնէն անբանաւոր յայտարարութիւնը կը թուի ան բազմաթիւ մարդերու. ամէնէն անբանաւորը՝ զոր Քրիստոսի Եկեղեցին ըրած ըլլայ, և նետած՝ դարերու և մարդերու առջև՝ ճշմարտութեան մը պիտակովը: Կը թուի ան հաւաստում մը՝ գրեթէ հայոյնք՝ մարդկային իմացականութեան դէմ: Կան, նոյն իսկ եկեղեցականներ՝ որ խիղճ կ'ընեն անգործառնալու և խօսելու անոր վրայ — նախապաշարեալ և ազգաւ երեսնալու վախէն — ո՛ր մնաց աշտպանելու զայն:

Քրիստոնէական յայտնութիւնը անսասան է իր բանաւորութեամբը՝ երբ ան հասկընալ կրցողներու կողմէ սերտուի և հասկըցուի իր ամբողջութեանը և իր մասերուն համակարգութեանը մէջ:

Հասկցողութեան փորձ մ'ընելու համար սակայն մեր կողմէն՝ նախ պէտք է որոշենք մեր դիրքը՝ մտածութեան կառուածին մէջ՝ հանդէպ ուրիշ դիրքերու, զորս կը բռնեն մարդիկ՝ տիեզերքի եւ անոր պարզած երեւոյթներուն վերաբերմամբ:

Կը մերժենք կանխաւ չգիտակցանութիւնը և սկզբաւորութիւնը. վասնզի վստահ ենք թէ մեր և տիեզերքին, և ասոնց գոյութեան և շարժումին ուրացումը, և զանոնք ճանչնալու պէտքի ուրացումը, գերազանց և անճառ յիմարութիւնն է: Այդ ուրացման իշխողները, իրենց բոլոր ծրարութեաներով միասին, կը նկատենք արհաւիրական, այլ գոմարտէքիւններ: Մարդ, կը խորհրդէ, կը ցնցուի և կ'ընայ՝ երթալ դէպի ճշմարտութիւն, և ասոր աւելի կամ նուազ մօտ կէտերու կրնայ հասնիլ: Չենք ընդունիր թէ մեր աչքին, մեր ձեռքերուն — մեր զգայականութեան — զմիշ հասցուն

ցած տեղէն անդին անցնելու իրաւունք չունինք: — Հինցած անմտութիւն մըն է այս: Կ'ընդունինք թէ մեր իմացականութիւնը — լաւ եւ՝ մեր հոգին — տրամասութեան ճամբով իրաւունք ունի երթալ մինչև հոն ուր կրնայ. պէտք ունինք իմաստախորհող — և շատ զօրաւոր թուող պատճառներու հիման վրայ: Եւ աւելցրենիք՝ թէ այսչափը ընդունելէ ետք՝ մարդ քրիստոնեայ միայն կրնայ ըլլալ:

* * *

Նախորդ յօդուածով մը (*) ջանացինք ըստի՝ թէ Բանին մարմնացումը կամ՝ Լուգոսին մարդացումը, տիեզերքի ստեղծագործութեան սկիզբին եւ ստեղծագործութեան «յաւիտեանս» շարունակումին իրական օրինակը ինչպէս նաեւ ապացոյցն է. թէ Համագոյքի ընթացքին բացատրութեան միակ բանալին է մատրոնոլոգիան, որ ամէն բաներու և ամէն բաներու կեանքերուն և շարժումներուն իմաստին ճշմարիտ առարկայացումն է:

Այստեղ պէտք է յարենք՝ թէ Քրիստոսի մարդկային մարմնին վերացումն ալ՝ Տիեզերքի վախճանին, այսինքն ամէն նիւթական բաներու վախճանին, իրական օրինակն է և ապացոյցը: Այսպէս՝ Քրիստոսի Ծնունդէն — Յարութիւն կեանքը, որ այս աշխարհի մէջ երեցաւ, մանրանկարը, պատմութիւնն իսկ է համագոյքի արարչութեան պատմութեան (**): — Այս է որ կ'ուզենք յայտադրել ներկայ գրութեամբ:

Բայց նախ պէտք է ձեռնարկենք մի

(*) ՍԻՈՆ, 1935 յունվար, երես 8 և 9:

(**) Շնորհալի և մեր եկեղեցւոյ շարականներուն և մեկնութեանց հեղինակներ՝ Քրիստոսի կեանքը յոյժ իմաստութեամբ այս համասեղեցիակամ տեսակետով կը դիտեն. միջնդեռ արդի մտքերէ շատեւ ճամբ Քրիստոս Քրիստոս դարձած է կարգ մը անիմանալի սկզբունքներու և բարոյական խրատներու ուսուցիչ մը, որ առ առաւելին իր ստեղծածները ինքն ալ անձամբ գործադրած ըլլալու մեծութիւնն ունեցած է: Անկա յետադիմութիւն մըն է՝ որ մտքերու Քրիստոնէութենէ դատարկում մը կը մասնէ — արդիւնք քրիստոնէական մտքէ ներս բողոքականութեան ներխուժումին, որ զուրկ վտարեց ուղղափառութեան հետ նաեւ ընդհանուր առմամբ քրիստոնէութեան էական տարբեր ալ:

քանի բացատրութիւններու: Աստուածականներու (theístes) համար՝ ստորագրեալ, և անաստուածներու համար մեծապէս հաւանական է՝ թէ այս զգալի տիեզերքը յաւիտեաններու սկիզբին գոյացաւ, կամ յաւիտեաններու ընթացքին կը գոյանայ շարունակ, նիւթապէս իմացուած «ոյինջ» է: Այս կը նշանակէ թէ արարածները նախանիւթէ մը շինուած բաներ չեն: Եթէ այդպէս եղած ըլլար՝ նախանիւթը և շինողը յաւիտեանից եղած պիտի ըլլային: Բայց այս երկուքին յաւիտացութիւնը կը յարուցանէ այնպիսի մեծ զոռաբութիւններ, որոնք անկարելի կը դարձնեն անոր ընդունելութիւնը: Եւ արդէն evolutionisme-ի ծագեցուցած մտքի նոր լոյսերուն տակ նախանիւթի և շինողի խնդիր մը գնելը շատ պարզատալան է: — Անշուշտ երբ նիւթապաշտութիւնը ճշնոյթային տեղը «ուժ» կը գնէր հարցը ամենեւին փոխած չէր ըլլար: Վասն զի կը մնար տակաւին ուժին և նիւթին իրարու նկատմամբ ունեցած դիրքին և յարաբերութեան հարցը:

Ըսինք սակայն՝ թէ «նիւթապաշտութեան գոյնը» վասնզի պէտք է դիտել՝ թէ նախանիւթէ մը արարչութեան գաղափարը անգամ մը մէջտեղէն վերցնելէն ետք՝ պէտք չի մնար այլևս պնդելու քացարձակ ոչնչութենէ ստեղծագործութեան վրայ: Ստեղծումը արդէն՝ ըստեղծումովն համար գոյութեան նախորդող կռուան մը կը պահանջէ: Եւ Քրիստոնէութիւնը՝ ուղղակի կամ անուղղակի՝ չուսուցաներ իրերու յոռաջադատութիւն մը բացարձակ ոչնչութենէ: Ընդհակառակը՝ Տիեզերքի ստեղծագործութենէն առաջ՝ «Աստուծոյ Հոգին ջուրերու վրայ կը շրջէ» (*), Մնաց որ քացարձակ ոչնչութենէ յառաջ եկած բաներ՝ Աստուծոյ սիրտին հընարաւոր ալ չէր որ արժանի կարենային ըլլալ: Սրով բացարձակ ոչնչութեան ստեղծում մը՝ հաւանաբար չի կրնար նուաճ քրիստոնէական եղած ըլլալ՝ իբր ուսուցում: Ատկէ զատ՝ խօսելով մարդու մասին՝ անոր մէջ ինչ որ հալկանն է Աստուծոյ իրմէ՝ փչեց զայն

(*) Ծննդոց գրքին առաջին գլխուն մի քանի համարները հիմարութիւններով քեզուն պատկերներ են. բայց ընդլայնելու տեղ չունինք այստեղ:

— շունչը: Եւ պէտք չէ մոռնալ՝ որ մարդուն շնչաւոր ըլլալուն իրողութիւնը, ուրիշ խօսքով «Աստուծոյ իր շունչը փշելը» մարդուն մէջ՝ episode մըն է, յառաջ եկած որոշոր իրերու պատմութեան ընթացքին: Ուստի՝ հարկ է ըսել թէ հոգեդիտակէս իմացած «ինչ» է մը ծնուաւ և կը ծնի ամէն բան. բայց այդ «ինչը» Հոգին է. Աստուծոյ Հոգին, որ անշուշտ զգալի եղբերու պարունակին մէջ «ոչինչ» է, վաւերի այն տեղ շօշափելին և զգալին է միայն «ինչը»:

Տիեզերքին Հոգիէն՝ յառաջագոյու թիւնը, և յետոյ ետ Հոգիին՝ վերադարձը մտածութեան երկու շղթայումով մը միայն կարելի է յստակ ցուցնել: Այստեղ կը բաւականանաք ըսել թէ Գրիստոնէութեան համար — որ է ըսել բանականութեան համար — ամէն ինչ Հոգիէն կուգայ եւ Հոգիին՝ կ'իրթայ շարունակական ընթացքով մը: Նիւթական տիեզերքը նիւթականապէս ոչինչէ յառաջ եկաւ և պիտի գառնայ նիւթապէս ոչինչ (*). Հոգին նիւթին ճամբով հոգիի կը վերածուի. ամէնէն առաջ հոգի, ամէնէն վերջ հոգի. այս ըմբռնումին մէջէն միայն կարող կ'ըլլանք տեսնել նիւթին և հոգիին յարաբերութիւնը:

Այսպէս ուրեմն, պիտի գոյ օր մը, յաւիտեան մը, երբ ալ Նիւթ պիտի չըլլայ: Գիտնականներ կ'ըսեն, թէ տիեզերքի մէջ գոյութիւն ունեցող աւփ քանակը մնալուն և անփոփոխ չէ, թէ հետզհետէ կը նուազի անիկա. և որովհետեւ նիւթը ուժով միայն կը կենայ, ուժին սպառումով՝ նիւթն ալ դատապարտուած է ամբողջական փճոցման: Գիտական այս հաւատարմութիւնը վարկած մը չէ. ձգողականութեան չափ վստահելի իրողութեան մը ներկայացումն է:

Բայց այս հաւատարմութիւնը նիւթապաշտութեան, տիեզերքի մեքենական ըմբռնումին, որոշադրականութեան ի հիմանէ ստանալով և կործանուած է. յօդս ցնդիլն է նաեւ ասոնց արբանեկող բոլոր ուսու-

ցութեան, որոնք ո'չ միայն չեն կրնար նիւթին գոյութիւնը բանաւորապէս բացատրել և ներկայացնել, այլ նաեւ չեն ալ կրնար անոր սկիզբն ու վախճանը, գոյութեան պատճառն ու նպատակը ունէ աստիճանով հասկընալ:

Այս նկատողութիւնները բրիտ' որպէսզի նիւթական մարմնի վերաբերմամբ, այսինքն քիմիական օրէնքներու համաձայն տարրալուծելի մարմինի և կամ անոր մասերուն վերաբերմամբ, մեր տեսակէտը յստակ և որոշ ըլլայ:

Արդեւ վերջին ժամանակներուն ճշմարտութեան մէջ գիտական նոր մխրճումներուն հետեւեցող նիւթապաշտութեան կատարեալ սնանկացումը ամէն մարդու ծանօթ է: Բայց երբ նիւթապաշտութիւնը ինչո՞ր կանգուն կը մնայ Գրիստոնէութիւնը միայն՝ իր գիտելի տէրը: Եւ արդարեւ՝ Գրիստոնէութիւնը, այսինքն անոր ամէնէն էական վարդապետութիւնը եղող մարդեղութեան խորհուրդն է միայն որ կը բացատրէ մարմինի գոյութեան պատճառն ու վախճանը, անոր ինչութիւնը և կատարած գերը:

Արդ, քրիստոնէութիւնը կ'ըսէ՝ թէ Գրիստոսի գերեզմանը, որ ուրբաթ օրը խաչուած ու մեռած մարմին մ'ամփոփած էր իր մէջ, երկուշաբթի առաւօտուն դասարկ գանձեցաւ (*):

Պէտք չէ վախալ հարցնել թէ ի՞նչ եղաւ այս մարմինը: Եկեղեցին, Ս. Գրքի միջոցաւ, մեզի կ'ըսէ թէ յարութիւն առաւ անիկա, և ատեն մը այս երկրի վերայ մնալէ ետք երկինք ելաւ. Բայց այս «յարութիւն առնելը», «մարմինը», «երկինք եննելը» այնպիսի եղբեր են, որոնք իրենց մակերեսային իմաստով գրեթէ ոչինչ կ'ըսեն մեզի. շատերու նոյնիսկ սխալ բաներ կ'ըսեն:

Չենք կրնար, և պէտք չէ մտածենք, թէ Գրիստոսի մարդկային մարմինը, իր մանրէր, օսկորներով, մողեղով, եղունգներով երկինք ելաւ: Այս բաներն իր ծոցն առնող երկինք մը անծանօթ է մեզի: Ո՛րքան

(*) Այս «գառարկ»ութիւնը «բացատրող» վարկածներն իրենք այնպիսի գառարկ են, և ողջ մտութեան հակառակ, որ նախապաշարեալ մտքի վիճակով իրենք անգին չեն անցնիր:

(*) Այս սկիզբին կամ վախճանին յանկարծական կամ ատրիանական ըլլալուն կամ չըլլալուն խնդիր կարեւորութիւն չունի ինքնին: Վասնզի ժամանակին քանակը որակի գործերուն հետ համեմատական չէ, այսինքն որակի գործերը և ժամանակի չափերը միայնակ արժէքով fonctionներ չունին, ուստիական իմաստով:

ալ նրբացած ըմբռնենք Բրիտանոսի մարմինը, որքան ալ պայծառացնենք զայն զգալի լոյսով մը, գեղեցկացնենք զայն սերովքէական կերպարանքի մը թիթեռութեամբն ու թափանցկութեամբը, ո՛րքան եթերայնացնենք զայն, տակաւին չունինք «երկինք» մը՝ ուր կարենայ թափանցել անիկա:

Բրիտանոս ինքը բնաւ չէ ցուցուցած մեզի այդպէս ճշդական երկինք մը: Բայց անկէ՞ որ «երկինք» ելած մարմին մը հոն տեղ մը պիտի չկրնար գտնել հանգչելու, Բրիտանոսի միտքման մարմինին եթերայնացած մարմինն մը վարժուած մը յարուսթեան հրաշքին մէջ պիտի ենթադրէր ուրիշ հրաշք մը, որ ոչ ինքն իրեն բանի մը պիտի ծառայէր, ո՛չ ալ յարուսթեան մեծ հրաշքին հասկցողութեան պիտի օգնէր: Ընդհակառակը, յարուսթեան մեծ հրաշքին — որ համարի երկրական օրէնքի մը կատարուածն էր և է, քան թէ տարօրինակ երևոյթ մ'ինքնին — իմաստն ու արժէքը անթափանց ամպով մը պիտի պատէր:

Այսպէս կամ այնպէս՝ Բրիտանոսի բնախօսական մարմինը փառաւորումը՝ երկնային բնականութեամբ մը, և լուսապայծառ կերպարանքով մը նոյնիսկ, վարկաբարակի պատիւ մըն է ընծայուած այն բանին՝ որուն դատապարտութեան վճիռը քիչ անգամներ չէ որ արտասանեցին ինքը Բրիտանոս և իր առաքեալները^(*):

Նիւթական մարմինը չի կրնար ըլլալ, և չէ եղած մանուսնոգ Բրիտանոսի համար, որ արժանանայ այն վիճակին, որ հոգիներու եւ Հոգիին միայն վերապահուած է^(**), Մեր սարտաքին մարդը՝ ապակահութեան բաժինն է յաւէտ. այն կ'ըսեն մեզի Աւետարանը, եւ կ'հանքի փորձառութիւնը: Բրիտանոս «ունայնացմամբ» զգեցած կարեկիր մարմինը, Անոր «մեղք եղած» մասը՝ ապակահութեան և մահուան

ենթակայ էր եւ եղաւ. Բրիտանոսի մարմինին մէջ մեռաւ մեղքը. այդ մեղքով պէտք էր մեռնէր նաեւ «արտաքին մարդուն» մարմինը, նիւթական մարմինը: Ինչպէս որ պիտի քակուի մեր «երկրաւոր տաճարը»^(*), այնպէս ալ քակուեցաւ նաեւ Բրիտանոսի մարմինին երկրաւոր տաճարը: Անոր «երեք օր» հաջը վերաշինուած Տաճարը մտեղէն չէր այլեւս:

Բայց ի՞նչ եղաւ, կը հարցնենք տակաւին, Բրիտանոսի մարմինը, այն որ տաւածուեցաւ խաչին վրայ, և տեսնուեցաւ ամէնքէն, այն որուն կողմ կրցաւ ծակել նիւզակը, ցայտեցնելով անկէ տրիւն և ջուր, այն որ ծանրացաւ զայն կողմ բազուկներու վրայ, այն որ վարչամական մէջ սեղանուեցաւ:

— Եղաւ այն՝ ինչ որ պիտի ըլլայ ամէն նիւթ յաւիտեաններու վախճանին. պարզապէս ոչնչացաւ ան. այնպէս՝ ինչպէս կ'ոչնչանայ կիզելի նիւթը՝ սաստիկ կրակին մէջ: Բրիտանոս իր արձակած մահուան վճիռը գործադրեց իր մեղքէն մարմնին վրայ նախ, ցուցնելու համար ըլլալիքը ամէն նիւթեղէն և մտեղէն մարմիններու: Հազաւ ու գործածեց թանձր այդ մարմինը Բրիտանոս, որքան ասան որ պէտք էր ան՝ փրկութեան գործը ի գլուխ հանելու համար, և յետոյ վերցոյց զայն մէջտեղէն երբ ալ անպէտ դարձաւ անիկա: Իրապէս դատարկեց զեւրեղմանը մարմինը, դիակէ, ինչպէս պիտի դատարկուի տիեզերքը ամէն նիւթէ երբ յաւիտեանները իրենց լրման հասնին, երբ «բնութիւնը կրակով այրելով լուծուի»^(**):

Նշել պէտք է՝ որ ոչ ոք տեսաւ առաքեալներէն կամ միւսներէն՝ Բրիտանոսի գերեզմանը դրուած մարմինին փառաւորումը: Ինչ որ տեսան՝ պարզապէս սա էր՝ թէ մարմինը չկար:

Բրիտանոսի մեղքէն մարմնին այս կերպով մահը սակայն բոլորովին տարբեր է մեր մարմնին մահէն: Մեր մարմինը, իբրեւ գործիքը իր ճակատագրէն տակաւին հեռու գտնուող հոգիի մը՝ և իբրեւ մասը իր գործը տակաւին չլրացուցած նիւթական զգալի տիեզերքին՝ կը դառնայ հոն ուրիշ առնուեցաւ — հոգին: Մեր ծնունդը և մահը չեն չափեր յաւիտեան.

(*) «Մարմին ինչ ոչ օգնէ...», «մի՛ գարհուրիցիք յայնցանէ՛ որք սպանանին զմարմին» (Քրիստոս). «ամենայն մարմին իբրեւ զիտու է» (Ս. Պետրոս և Եսայի). «Մարմին և արիւն զարեայութիւն Աստուծոյ ո՛չ կարեն ժառանգել» (Ս. Պաւլոս):

(**) Հմմտ. Գլա. Ի 35: Հանդերձեալին մէջ մտեղէն մարմնի յատուկ կամ զգալի վայելչեմէն չկան. վերջապէս Բրիտանոս եզրկատական և ուրիշ վայրենի ցեղերու մարմիններու յարութեան մասին ունեցած ըմբռնումները չէ որ ուսոյց:

(*) Բ կրն. Ծ 1:

(**) Բ Պար. Գ 10:

ները ծայրէ ի ծայր: Մինչդեռ Քրիստոսի ծնունդը և մահը երկու ծայրերն են յաւիտեաներու սկիզբին և վախճանին: Քրիստոս առաւ իր մարմինը՝ Սուրբ Հոգիէն, նիւթականացէս առչինչէն: Հոգին՝ նիւթական ինչ մը ստեղծեց կնոջ մը մսեղէն շրջապատին գործիականութեամբ, և գերեզմանի շրջապատին գործիականութեամբ, մեռելութեան ճամբով, յանձնեց այդ մարմինը ոչնչութեան, «ոչինչ»ին: Երբ փրկութեան գործը կատարուեցաւ՝ ա՛յ չկար մարմինը մսեղէն: Վերջացած էր անոր գերը:

Սակայն տակաւին Քրիստոս «մարմնով» երկինք ելաւ. և ինչ որ աւելին է՝ «նոյնին մարմնով»: Հակասութիւն չէ՛՝ այս. ո՛չ ալ դոյզն ինչ շփոթութիւն կայ իւրեք դրոյն մէջ: «Նոյնին մարմնով» երկինք ելաւ հաւաստեալը գերազանցապէս ճշմարիտ և իրական է: Երեւութական պիտի ըլլար մարմնոյ յարութիւնը և յերկինս վերացումը արդարեւ, եթէ մսեղէն մարմնոյ մասին եղած ըլլար խօսքը: Վասնզի երեւի բաներէ է որ չինք գիտեր իրապէս, այլ աներևոյթները միայն գիտենք (*):

Բայց պէտք է մանկեք հարցին մէջ. պէտք է տեսնեք թէ ի՛նչ է մարմինը, ի՛նչ է ան նկատմամբ միտին, և ի՛նչպէս ստեղծուեցաւ ան:

Մարմինը ստեղծուեցաւ համադրական ընթացքի միջոցին պէտքի մը հետեանքով. մարմինի յառաջագայութիւնը այդ ընթացքին մէջ episode մը, գրեալք մըն է: Անշուշտ լայնագոյն շրջանակին մէջ՝ նոյնը պէտք է ըսենք նիւթին համար, քանի որ նիւթը ժամանակի է միջոցի մէջ միայն տարածուած երեսոյթ-իրողութիւն մըն է. այսինքն, անհրաժեշտաբար սկիզբ և վախճան ունի ան: Մարմին յառաջ եկաւ երբ հոգեղէն պարզ միութիւնը իր նիւթական շրջապատին եւ անոր մէջ եղող կացութիւններու եւ առարկաներու հակադրելու համար յառաջ բերաւ ևն բարգաւաճեց նիւթական գործարանաւորութեան անդուլար մը: Այս անդրուլարին գործիականութեամբ նախնական հոգին հակադրեց (react) հեղհեղէն՝ գոռոզն եկող ներգործութիւններու և ներխուժումներու, այսինքն արտայայ-

տեց ինքզինքը՝ հանդէպ իր շրջապատին՝ ինքզինքը պատշաճեցնելու համար անոր: Ամէն նոր կացութիւն, ամէն նոր առարկայ, որ հոգիին ճամբուն վրայ եկաւ՝ նոր պատշաճեցումներ պարտադրեց անոր, նոր յորինուածային բարդութիւններ ստեղծեց անոր մէջ: Եւ որովհետեւ նիւթական շրջապատի մը դիմաց էր որ հոգին շինեց իրեն համար հեղհեղէն բարդացող գործիք մը, յորինուածութիւն մը, ուրեմն նիւթական շրջապատին համապատասխանելու համար՝ նիւթական յատկանիշ պիտի ունենար այդ յորինուածութիւնը հարկաւորաբար: Այսպէս՝ մարմինը հոգիին համար, հոգիին իր շրջապատին հետ յարաբերելու պէտքին պատճառաւ, զայն կատարելագործելու նպատակաւ է որ գոյութիւն կ'առնէ, կը գործարանաւորուի, կ'իրականանայ: Ուրեմն մարմինը միջոցն է որով հոգին ինքզինքը կ'իրականացնէ, կը բարգաւաճէ:

Բայց այս իրականացումը կեանքն իսկ է. որով ամէն կեանք հոգեւոր նպատակի մը կը ձկտի. ստեղծագործութիւնը, սկզբնականն ու շարունակականը, հոգեւոր նպատակ միայն կրնայ ունենալ: Մարմինը, հետեաբար, անձին արտայայտութեան կերպերուն ամբողջութեան մէկ կալուածն է: Կ'ըսենք միայն «մէկ կալուածն է», վասնզի հոգին հեղհեղէն ստեղծեց արտայայտութեան ուրիշ կերպեր ալ, մտածումի և զգացումի կերպեր (*), որոնք հեղհեղէն նիւթեղէն արտայայտութիւնը գերազանցեց ձեռք եղան (**): Ո՛րքան այս վերջին ձեռքը զարգանան և բարգաւաճին՝ այնքան մսեղէն մարմնի գերը երկրորդական և հետեղհեղէն ոնկարեւոր կը դառնայ:

Արդ՝ Հոգին երբ ինքնարտայայտուեցաւ աննիւթական կերպերու, կամ «հոգեկան» կերպերու կալուածին մէջ կը թեւակոխէ — այսինքն մտածումի և ըզգա-

(*) Այս աննիւթական արտայայտութեան կերպերը, որոնք տեղի կ'առնեն մարդուն հոգիին մէջ, ժամանակագրականօրէն նիւթական կերպերէն ետքն են անշուշտ, բայց կարեւորութեամբ և արժեքով աննեցմէ առաջ և վեր են:

(**) Ընթերցողները ներգրավուա՛կ ըլլան՝ որ նոր հոգեբանութեան այս կարեւոր բայց հաստատուն սկզբունքներուն վրայէն արդէ կ'անցնինք: Մեր յօդուածը աւելին չի տանիր:

ցումի զործերուն կը ձևոնարկէ — արդէն իսկ կը սկսի դառնալ ոչ-նիւթական գործարանաւորութիւն մը, իր յորինումածութեամբը կազմելով միւս թիւն մը. վասնզի անոր ումէն մասերը — արամադրութիւնները և վիճակները — իրարու յարակցութեամբ ամբողջութիւն մը կը յորինեն: Այս ամբողջութիւնը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ անձնակազմութիւնը. այս ամբողջութեան միացուցիչ կեդրոնը ուրիշ բան չէ եթէ ոչ անձը, ինքնը:

Պէտք է գիտնել թէ՛ անձը աւելի կատարեալ ընկելու համար անձնականութեան բարգաւաճումը, ուրիշ բառով՝ հոգիին ինքնութեան կերտումը, ի սկզբան հնարաւոր էր և է առկաւին մարմնով, մտեղէն մարմնով միայն, այն պատճառաւ որ շրջապատը նիւթեղէն էր և է առկաւին: Ո՛րպէսզէն անձնականութիւնը՝ անձին աստիճանական վերելքին ընթացքին, ինքզինքը ոչ-նիւթական կերպերով բարգաւաճել յաջողի՝ այնքան նիւթին, նիւթական մարմնին դերը պիտի նուազի, հոգեհետէ բոլորովին վերջանալու համար(°): Երբ նիւթին դերը վերջանայ, ինքն ալ իրակ անպէտ բան՝ պիտի ոչնչանայ ի հարկէ: Եւ այն ատեն անձնականութիւն ըսուածը(°°) պիտի դառնայ ամբողջովին աննիւթական յորինումածութիւն մը:

Հիմա, այս անձին յորինումածութիւն՝ մեր յաւիտեանին մէջ, նիւթին անդրուզարէն մեր ազատած ըլլալուն համար տակաւին, զգալի իրականութեամբ մըն է որ կը ներկայանայ, և կը կոչուի «մարմին»:

Մարմինը ուրեմն, ուրիշ բան չէ եթէ ոչ անձնականութիւն, որ ո՛րչափ ապրող էակներու շարքին վրայէն դէպի ետ երթանք՝ կը ներկայանայ այնչափ աւելի նիւթական իրականութեամբ մը, և ո՛րքան դէպի յառաջ երթանք՝ կը ներկայանայ այնքան աւելի աննիւթական իրականութեամբ մը(°°°): Բայց աննիւթական իրա-

կանութեան և իրողութիւններու մեքէ կ'ըսենք «հոգեւոր»: Ուր որ չըլլապատը հոգեւոր է՝ հոն նիւթը այլեւ կարեւոր չըլլալուն՝ անձնականութիւնը, այսինքն «մարմին»ը, հոգեւոր կը դառնայ(°):

Բայց հասանք արդէն Առաքեալին հոյակապ յարակարծիքին (paradox)(°°): Պէտք է ըսենք ըստ այնմ թէ մեր մարմնաւոր մարմնին վրայէն, անոր զործիականութեամբ, մինք կ'երթանք դէպի հոգեւոր մարմին(°°°): «Հոգեւոր մարմին»ը վախճանն է մարդուն անձին՝ սամնէն առաջ, վախճանն է բոլոր ապրող էակներու՝ հետըզհետէ և ի վերջոյ:

Սակայն Յարուցեալ Քրիստոս, Անոր փնտհը ահաւասիկ, մարդուն վախճանն է. Քրիստոս իր յարուցեալով՝ պատմութեան ազգագայի ծայրը բերաւ և ցուցուց պատմութեան մէկ միջակայ ժամանակակէտին վրայ: Ուրիշ խօսքով՝ տն յարութիւն առաւ «հոգեւոր մարմին»ով, այսինքն եղաւ ան՝ ինչ որ պիտի ըլլայ ամէն մարդ ի վերջոյ: Եւ այս հոգեւոր մարմինը մարմնին է՝ բոլորին բուն, իրական և տեական իմաստով: Վասնզի նիւթական մարմինը ինքնին՝ ժամանակ մը զործածուելէն ետք փճանալիք գործիք մըն է, ինչպէս է՝ արդարեւ մարդուն կեանքին մէջ, ինչպէս եղաւ գերազանցապէս Քրիստոսի համար: Վասնզի մինչ զԱյն ճանչցաւք այս երկրի վրայ մտեղէն մարմնով՝ յարութենէն ետք հոյն կերպով չէ որ ռւնի Ան իր մարմինը(°°°°):

Ինչպէս որ սերմին մէջ կայ կենսական սկիզբը — որ կը համապատասխանէ մարդուն նախնական հոգիին — և այդ կենսական սկիզբը պատած է հունտով մը, և այս հունտը պարզապէս մեռնելով, բոլորովին փճանալով, կեանքի սկիզբին նոր մէկ ծաղկումին արտայայտութեան սանդուխ մը կ'ըլլայ, այնպէս ալ մարդկային հոգին նիւթական մարմնին վրայէն կ'ելլէ, հոգեւոր մարմնի մը հասնելու համար: Բայց

(°) Protoplasme էն, նախնական բջիջէն դէպի մարդ կատարելագործման ընթացքը այս միայն կը ցուցնէ:

(°°) Personnalité:

(°°°) Ձիւռ մը ամբմիջնը, ըստ այնմ, շատ աւելի արմնաւոր է, քան մարդու մը. մարդու մը ամբմիջնը իր կարգին շատ աւելի մարմնաւոր է՝ քան հրեշտակի մը:

(°°) Աստուածաշունչի մէջ յաճախ ասմանայ մարմին՝ կը նշանակէ «ամէն անձ»:

(°°°) Ա իրն. ԺԵ 42-45:

(°°°°) Վասնզի ճշնաստի մարմնին նպատակը հոգեւոր մարմնին է, որ վախճանական պատճառն է առաջինին (Ա իրն. ԺԵ 46):

(°°°°°) Բ իրն. Ժ 16:

այս processի ընթացքին մարմինը հետզհետեւ և ի վերջոյ կը մեռնի:

Մեռաւ Քրիստոս խաչին վրայ՝ երբ յանձնեց կամ աւանդեց իր հոգին Աստուծոյ: Մեռնելու այդ վայրկեանը ուրիշ բան չէ՝ եթէ ոչ մահդէն մարմինի գաղրիւր Քրիստոսինը ըլլալէ: Ուստի մնաց մահդէն մարմինը այդ վայրկեանէն պարզ նիւթ, և իստոյ, յարութեան վայրկեանին ոչնչացաւ: Բրիտանոսի մարմինին համար, խաչին «յանձնումում» մինչև յարութիւն երկարող հրեք օրերը կը բովանդակեն իւրաքանչիւր անձի մահուան վայրկեանէն մինչև յաւիտեաններու վախճանը երկարող ժամանակամիջոցը: Նիւթական տիեզերքը՝ «գերեզման» է, ուր մարդուն մարմինը, արդարեւ անէն Նիւթեզէն բան, կը մնայ մինչև նիւթական համագոյքի ոչնչումը:

Միւս կողմէ՝ Քրիստոսի «հոգին», որ բաժնուեցաւ նիւթէն խաչին վրայ աւանդումի վայրկեանին՝ զգեցաւ իր կատարեալ «հոգեւոր մարմինը» յարութեան վայրկեանին: Քրիստոսի հոգին, ուրեմն, խաչին վրայ մարմինէն բաժնուելէն մինչև յարութիւն երեք օրերու կեանքը կը բովանդակէ մեր հոգիին կեանքը մեր մահէն մինչև մեր յարութիւնը: Անշուշտ մեր հոգին կը զարգացնէ, կը կատարեալագործէ իր աննիւթական մարմինը այս ժամանակամիջոցի ընթացքին: — Քրիստոս ալ մահուան վայրկեանին երբ թողուց վերջապէս նիւթական աշխարհը և մտաւ գերկիւնք՝ կամ «գոթիք», այսինքն աննիւթական աշխարհին մէջ, և յարութեամբ հասաւ իր փառքին վերջակէտին, կատարած եղաւ այդ ժամանակամիջոցի ընթացքը: Վասնզի Քրիստոսի երեք օրուան մնալը «յերկինս» կամ «ի գոթիս» (երկու եզրերը յիւրականին տարբերութիւն չունին իրարմէ) մարդուն հոգեւոր մարմինի վերելքի միջոցը կը ներկայացնէ՝ Քրիստոս ուրեմն, որ Գեռնայնացոյց զանձն՝ այս աշխարհի վրայ, այդ «ունայնութիւնը» լեցուց թաղման երեք օրերու ընթացքին, և իր «ունայնացած» հոգեւոր մարմինը — «ունայնացած» որ նիւթին հետ միացման անհրաժեշտ հետեանքն էր — անցուց processի մը մէջէն և եղաւ «փառաւորեալ հոգեւոր մարմինը»: Ուրեմն՝ մարմինը կը մեռնի՝ իր ապականութեամբ և յարութիւն կ'առնէ նոր

մարմինը առանց ապականութեան^(*): Կը մեռնի տնարգութեամբ, կը յառնէ փառքով. կը մեռնի տկարութեամբ և կը կենդանանայ զօրութեամբ. կը մեռնի չնչաւոր մարմինը, կը վերածնի հոգեւոր մարմինը: Մինչ առաջին մարդը անասուններուն մօտ էր^(**), ըլլալով «ի շունչ կենդանի», վերջին մարդը Աստուծոյ մօտ է, ըլլալով «ի հոգի կենդանարար»^(***):

Այսպէս՝ եղափոխութեան ընթացքն է տնուառնէն գէպի շնչաւոր, շնչաւորէն գէպի հոգեւոր^(****), և հոգեւորէն գէպի Աստուած, մարմինի ճամբով, որ նախ և այժմ մարմնաւոր է, իսկ հետզհետէ և ապա հոգեւոր: «Երբի հոգէն եղող մարդը» հրկինքի հոգիէն պիտի ըլլայ, պիտի ըլլայ երկինքի Տիրող պէս, և ասիկա այնպէս՝ ինչպէս և ինչ ճամբով որ եղաւ Քրիստոս: Վասնզի իժէ ա՛յն է evolutionի ընթացքը ինչպէս որ կը տեսնենք զայն պատմութեան ընթացքին, պէտք է որ սա՛ մեր ապականութիւնը անապականութիւն զգենու ^(*****): Կ'երթանք գէպի անապական մարմին. ա՛յդ է համագոյքի քաղած ճամբան, զոր բացույցայտեց մեզի համար Քրիստոս իր ճամբայով, որ Անոր աւետարանութեամբ կեանքն իսկ է:

Այս պատճառաւ է որ քրիստոնէական կրօնը կարեւորութիւն չի տար մարմինին, նիւթական մարմինին: Մարդուն մէջ մարմինը չէ որ կը տեսնէ եւ կը ճանչնայ այն^(*****) այլ հոգեւոր մարմինը միայն:

Վերեւ պարզուած տեսութիւնը Քրիստոսի երկրաւոր մարմնի խորհուրդին եւ վախճանին մասին՝ կրնայ յարուցանել միակ բանուոր հարց մը, որ է սա. կարելի՞ է միթէ կանխել և խացնել յաւիտեաններու գործը ներկայ պատմական պահի մը մէջ, ետքի կատարելութեան

(*) Ա.Կրն. Ժն 42-45:

(**) Այս հաւատաւորութեամբ Առաքելային՝ (Ա.Կրն. Ժն 45 և 47) չի հակասեր նախամարդուն սկզբնական անմեղութեան, եւ անոր վրայ դրուած առաւածային պատկերի և նմանութեան ճշմարտութեան:

(***) Երբեք թեւեւեւ ետք Քրիստոսի կերած կերակրովը այն հակառակորդն ունեցաւ ինչ որ իր մահդէն մարմինը:

(****) Ա.Կրն. Ժն 47:

(*****) Ա.Կրն. Ժն 53:

(*****) Ա.Կրն. Ե 16:

վիճակ մը բերել և զետեղել այժմեան անկոտոր վիճակներու շրջանակին մէջ, յառաջ բերելով աններդաշնակ երեւոյթ մը։ Նկատողութեան յանձնելէ ետք վերեւ ակնարկուած այն իրողութիւնը թէ գործի մը մեծութիւնը ժամանակի երկարութեան հետ չի համեմատուիր, բաւական կը նկատուի՝ հոս զիտել տալ թէ մարդուն վախճանին Գրիստոսի մէջ իրագործուած կամ ներկայականացած ըլլալու իրողութիւնը ոչինչ կը դնէ մեր առջև անբանաւոր։ Պատմութեան ընթացքին կոտորուող ամէն գործ՝ կանխումը, ներկայի վաճակէ մը զատուած մէջ, իրայնացումն է վախճանի մը, ապագայի մը։ Վախճանի վիճակ մը, ներկայի վաճակէ մը զատող ժամանակի քանակը կոխեալ է պարզապէս գործող սննդին մեծութեան և զօրութեանէ։ Այսպէս՝ զօրաւոր և մեծ անձ մը՝ շատ աւելի կարճ ժամանակի մը մէջ կ'իրագործէ, կը ներկայականացնէ (*) նպատակ մը։ Եւ երբ աշխարհի մէջ կան մեծ մարդեր եւ փոքր մարդեր՝ ոչինչ կ'ոչ անբանաւոր խորհելու մէջ թէ Մեծագոյն Մարգը, տարածներու անդրանիկը, Վարդը՝ «ընդ տեսակաւ յաւիտենից» երեցած ըլլալ պատմութեան սեմին վրայ Մեծ մարդերն են փոքր մարդերու յարացոյցները։ Մեծագոյն Մարդն է բոլոր մարդերու յարացոյցը։ Բայց ինչպէս փոքրը և մեծը պատմական իրողութիւններ են, այնպէս ալ պէտք է եղած ըլլալ Մեծագոյնը։

Այսպէս խորհիլ կրնանք անշուշտ՝ եթէ միայն ընդունինք այս Մեծագոյն Մարդուն աստուածութիւնը։ Որով կ'ամ Գրիստոսի յարութիւնը Անոր աստուածութեան ապօրոյցն է, կ'ամ Գրիստոսի աստուածութիւնը Անոր յարութեան ապացոյցն է։ Այս երկուքին որեւէ մէկուն իրականութիւնը կը պահանջէ միւսին իրականութիւնը։ Եթէ այս երկուքն օրեւէ մէկուն հնարաւորութիւնը բանաւորապէս հերքելու պատճառ մը կարենար գոյութիւն պահեալ — և ճշդութիւն չունի այսպիսի ուսումնաւոր մը — անշուշտ միւսը կարելի էր ուրանալ։ Բայց այսչափը հաւատոյ և մտքի յստակատեսութեան խնդիր է։

Կը մնայ սակայն նկատի առնել՝ «հո-

գեոր այս «մարմին»-ին «երկինք» ելքը, և հոն ունոր ունեցած անողորմ խնչպէս նաեւ «շնչաւոր մարմին» և «հոգեոր մարմին» երկու վիճակներուն առնչութիւնը։

Երկինքը հոգեկան գաւառ մը կամ վիճակ մըն է, Ունէ ապրող էակ որքան նիւթէ ազատի և հոգեկանութեամբ աւելնայ, այսինքն որքան գիտակցութեան (*) սահմաններն վերելակէ՝ այնքան կը մօտենայ երկինքին։ Երբ էակ մը «հոգեոր մարմին» վիճակին հասած է, արդէն երկինքին մէջն է ան։ Այսպէս՝ երկինքը «բնականապէս» է հոգեոր անձերու (**):

Բայց այս անձերը իբրեւ առանձին հոգեոր յորինուածութիւններ՝ կը կազմեն անջատ միութիւններ միայն։ Եթէ խորհնք թէ այս անջատ միութիւնները զուրկ են ունէ յարակցութեանէ (**), այսինքն իրենց մէջ ճպատակներ են, մեծ դժուարութիւններ կը գոյուին մեր առջև։ Նախ՝ անջատ և անհամակարգ անթիւ էակներու գոյութիւնը համատեղելական կարգին քառօք վերածումն է։ Յետոյ՝ այս հոգեւոր անձերու յուսումնապաշտութեան ընթացքին՝ անբացատրելի կը դառնայ, քանի որ ամէն իրողութիւն նպատակի մը կը ձկտի, և սակայն նպատակներու անհուն բազմաւորութեան մը կարելի չէ ընդգնել՝ հակասելով Տիեզերքի կեանքին մէջ ղյուտուած ներգաշխարհութեան, որ փորձառութեանէ տուեալ է։ Կը մնայ ուրեմն խորհիլ աւելի համապարփակ յորինուածութեան մը մասին, և ընդունիլ թէ այս հոգեղէն գիտակից (***) անձերը, ամբողջը մէկ կը կազմեն յորինուածութիւնը համապարփակ և Միակ, Գիտակից, Կենդանի Անձի մը, որուն մարմնի անդամներն են իրենք, և որ իրենց զլուխ

(*) Այս բառը կ'առնենք իր հոգեբանական իմաստով՝ անոր մէջ բովանդակելով էակներու կարգին մէջ անոր ներկայացած բոլոր առարկանաւորութիւնները։

(**) Ձեռք կրնար խռաափել ժամանակի եւ միջոցի պատկերներէն, նոյնիսկ աննիթական իրողութիւններ բացատրելու համար։ Մեր միւսքին շինուածքը անհրաժեշտաբար կը պարտադրէ մեզի՝ յափի վրայ եղբերը։

(***) Coherence:

(****) Այս բառը կ'առնենք հոս վասնզի նիւթէն զէպի հոգի անցը անգիտակցութեան ղէպի գիտակցութիւն անցնէ է։

է, յարաբերութեամբ մը՝ որ նման է մարդուն մարմնի բլիշներուն և անոր անձին յարաբերութեան: Մարդուն մարմնին մէջ բլիշներն իրենց ուրոյն կեանքերն ունին, արժէքի և կարեւորութեան աստիճանաւորումներով — ունշուշտ յոյժ տարրական և նախնական վիճակի մէջ. որպէս թէ իրենց «անձ»երն ունին անոնք: Բայց բոլոր բլիշներէն անկախաբար կ'ա՛յ մարդուն անձը որ կը վերանցէ իրմէ, իրմով և իրեն համար ապրող բոլոր և ամէն աստիճանի եւ արժէքի բլիշները թէ՛ անհատական և թէ՛ մարդկայէս: Այսպէս՝ անհատ հոգեւոր անձերը յառաջ կու գան Աստուծմէ (*), որ անուեն է Միակ Կենդանի անձին, կը բարգաւաճին Աստուծով, և կը զիմեն Աստուծոյ իբրեւ նպատակի (**): Աստուծոյ մէջ այս անձերուն կեանքերը մանրանկարներն են Ս. Երրորդութեան կեանքին, որուն մէջ միայն հնարաւոր կը դառնան անոնք: Անաւաստիկ այդ կեանքերուն զէպի իրենց նպատակը՝ Աստուած — ձկորիւր ուրիշ բան չէ եթէ ոչ անոնց «երկինք» ելնելը, որ ուրիշ խօսքով՝ մարդոց հոգեւոր մարմիններուն Աստուծոյ Հոգեւոր Մարմինին մէջ ներմարմնանալը, ամբողջականանալն (***) և ինքնին:

Իսկ ճշգրտութեամբ վիճակին հասած անձերու առհըր, հոգեկան արժէքներու կարգին մէջ՝ կ'որոշադրուի անոնց հոգեւոր մարմին»ին կերպարանքէն անշուշտ, որ իր կարգին կախում ունի հոգեւոր մարմնի ու նախորդող վիճակներէն: Ամէն սերմ՝ ի՛ր մարմնի կուտայ իր մահովը վերածնած բոյսին (****): Այսպէս՝ մարդոց մէջ նկարագիրներու եւ տիեզերքի մէջ՝ տեսականութեւ սոցալականութեան համաձայն ամէն մարմին իր տեղն ունի՝ երկնային աստիճաններու էջելին վրայ: Ամէն մարմին իր սփռութեան ունի, Աստուծոյ փառքին չափանիշովը չափուած. ուրիշ փառք ունին կենդանիները, ուրիշ փառք՝ մար-

դիկ, ուրիշ փառք՝ երկրաւորները, ուրիշ փառք՝ երկնայինները (*):

Մարդոց համար մանաւանդ՝ այս փառքը համեմատական է անոնց հոգեւոր և բարոյական գործերու արժէքին: Ամէն անձի անձնականութիւնը, տրուած վայրկեանի մը մէջ, կը բաղկանայ անոր նախորդ գործերէն (**): Կենդանի անձին հետեւեցեալ կատարած գործերը կ'իւրացուին և կ'ամբողջականացուն իր — այդ անձին — հոգեկան յորինուածքին մէջ, անոր «հոգեւոր մարմնոյն» մէջ:

Արդ, մարդ մը իր մահուան վայրկեանին ինչ որ էր, իբր բարոյական և հոգեւոր արժէք ըստ այնմ կը գասաւորուի՝ հոգեւորաւ աշխարհին մէջ: Պէտք է աւելցնենք անշուշտ՝ թէ այդ աշխարհին մէջ վերելքն ու վայրէջքը անկարելի չեն: Ուստի և յաւիտեաններու վախճանին ինչ արժէքի, այսինքն փրկութեան աստիճանի, որ հասած է մարդկային հոգին, ըստ այնմ պիտի ըլլայ փառքը իր «հոգեւոր մարմնին»ին: Եւ որչափ այդ մարմնի կատարեալ ըլլայ՝ այնչափ ներուժ պիտի ըլլայ տեսութիւնը և վայելքը Աստուծոյ: Վասնզի երանական տեսութիւնն ալ, որ հոգիի կեանքին վերջնական գործն է, հոգեւոր զգաւարանքներով միայն կարելի է, և հոգեւոր զգաւարանքները հոգեւոր մարմնինով միայն հնարաւոր կրնան ըլլալ:

Քրիստոսեանային կը մնայ՝ իր մարմնի հոգեւորին՝ նմանցնելով զայն Տիրոջ անմեղ, անարատ, փառաւորեալ մարմնին, վասն զի այն որ զՔրիստոս յարոյց զմեզ ալ պիտի յարուցանէ յոյն կերպով (****):

ՏԻՐԱՆ ՎՈՐԴԱՊԵՏ Ն.

(*) Ա. Կրն. ԺԵ 39.

(**) Սոյն գործերը արգարե տրուած վայրկեանի մը մէջ մարդուն ամբողջ կեանքը, կեանքի անցեալը կը կազմեն, բայց մարդու մը կեանքը՝ ինքն իսկ է, այսինքն ես-ին չուր յորինուած աշխարհի յիշողութեան ամբողջականութիւնը: Այս ամբողջականութիւնը՝ գործն կեանքի ընթացքին կ'աճի, յիշողութեան վրայ նոր գործերու բարդամտով և անոր մէջ իւրացումով, ինչպէս ներս առնուած սնունդը կ'ըլլայ ապրող յորինուածութեան մը համար:

(***) Պէտք է հարգալ հետեւեալ հաստատունները. — Ա. Կրն. ԺԵ 12-57, Բ. Կրն. Դ 14-Ե 18:

(**) Կր. Բ 19:

(****) Integration, incorporation:

(****) Ա. Կրն. ԺԵ 37: